

PRACE NAUKOWE

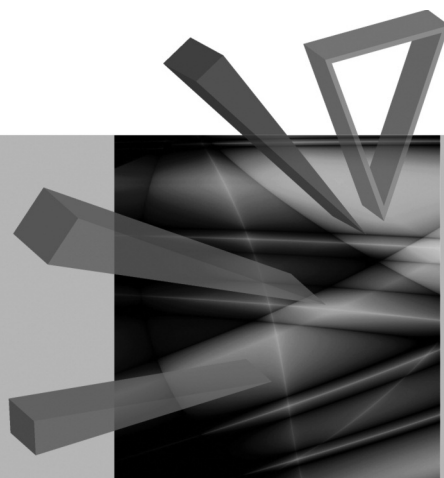
Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

231

Kryzys a rozwój zrównoważony rolnictwa i energetyki

pod redakcją

Andrzeja Graczyka

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2011

Recenzenci: Ryszard Janikowski, Stanisława Sokołowska

Redaktor Wydawnictwa: Jadwiga Marcinek

Redaktor techniczny: Barbara Łopusiewicz

Korektor: Justyna Mroczkowska

Łamanie: Adam Dębski

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna na stronie www.ibuk.pl

Streszczenia publikowanych artykułów są dostępne w międzynarodowej bazie danych The Central European Journal of Social Sciences and Humanities <http://cejsh.icm.edu.pl> oraz w The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com, a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się na stronie internetowej Wydawnictwa www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie wymaga pisemnej zgody Wydawnictwa

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2011

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-143-0

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk: Drukarnia TOTEM

Spis treści

Wstęp	9
-------------	---

Część 1. Równoważenie rozwoju rolnictwa w warunkach kryzysu

Barbara Kryk: Wpływ kryzysu ekonomicznego na koniunkturę w rolnictwie polskim	13
Agnieszka Becla: Genetycznie modyfikowane organizmy szansą i zagrożeniem dla środowiska przyrodniczego i gospodarki w skali globalnej	22
Agnieszka Lorek: Światowy kryzys żywnościowy, przyczyny i wpływ na kraje rozwijające się	38
Karol Kociszewski: Rozwój rynków żywności ekologicznej w skali globalnej, regionalnej i makroekonomicznej	51
Wiktor Szydło: Globalny kryzys finansowy – wyzwania dla polityki gospodarczej i społecznej (w kierunku rozwoju zrównoważonego)	66
Katarzyna Brodzińska: Problemy środowiskowej oceny zrównoważonego rozwoju rolnictwa ze szczególnym uwzględnieniem instrumentów WPR	84
Wawrzyniec Czubak, Karolina Pawlak: Efekty WPR w realizacji założeń rolnictwa zrównoważonego w Polsce	99
Adam Pawlewicz, Katarzyna Pawlewicz, Joanna Kościńska: Funkcjonowanie gospodarstw rolnych na obszarach „Natura 2000” z terenu powiatu olsztyńskiego	113
Anna Bisaga: Endogenizacja rozwoju warunkiem przeciwdziałania sytuacjom kryzysowym na przykładzie badań w rolnictwie regionu opolskiego	125
Piotr Bórawski: Ekonomiczne uwarunkowania rozwoju gospodarstw agroturystycznych na przykładzie badań własnych	140

Część 2. Produkcja i wykorzystanie energii w kontekście zrównoważonego rozwoju

---

Andrzej Graczyk: Makroekonomiczne aspekty rozwoju energetyki odnawialnej w Polsce	153
Alicja Graczyk: Wybór technologii odnawialnych źródeł energii dostosowanych do warunków rozwoju Dolnego Śląska	168
Tadeusz Pindór, Leszek Preisner: Wykorzystanie wybranych odnawialnych źródeł energii w kontekście kryteriów rozwoju zrównoważonego	186

Urszula E. Gołębiowska: Produkcja rzepaku na cele energetyczne sposobem na dywersyfikację oferty rynkowej gospodarstw rolnych	197
Zdzisław Szalbierz, Edyta Ropuszańska-Surma: Bezpieczeństwo energetyczne Dolnego Śląska a procesy regulacji	214
Bazyli Poskrobko: System zarządzania energią w gminie jako narzędzie łagodzenia kryzysu ekologicznego.....	234
Edyta Sidorczyk-Pietraszko, Magdalena Ligus, Tomasz Poskrobko: Koszty i koszty społeczne modernizacji systemów energetycznych na poziomie lokalnym	255
Bożydar Ziółkowski: Energetyka odnawialna w rozwiązywaniu kryzysu rozwojowego – założenia modelu ekoinnowacyjnej gospodarki.....	271
Magdalena Protas: Inwestycje w zrównoważoną energetykę jako stymulator rozwoju lokalnego.....	287
Tomasz Żołyński: Proces przemian w gminach inwestujących w energię odnawialną i poprawę efektywności energetycznej (na przykładzie gmin Dzierżonów i Prusice).....	300
Olga Anna Orynych: Produkcja biodiesla na własny użytek w gospodarstwie rolnym szansą na przetrwanie w kryzysie.....	308

Summaries

Barbara Kryk: Impact of economic crisis on the economic situation in polish agriculture.....	21
Agnieszka Becla: Genetically modified organisms as chance and threat for natural environment and economy on the global scale	37
Agnieszka Lorek: Global food crisis, the causes and impact on developing countries	50
Karol Kociszewski: Development of organic food markets on global, regional and macroeconomic scale	65
Wiktor Szydło: Global financial crisis – challenges for economic and social policy (towards sustainable development).....	83
Katarzyna Brodzińska: Problems of environmental evaluation of agriculture sustainable development.....	98
Wawrzyniec Czubak, Karolina Pawlak: Effects of the common agricultural policy in achieving the objectives of sustainable agriculture in Poland	112
Adam Pawlewicz, Katarzyna Pawlewicz, Joanna Kościńska: Functioning of the farms in Natura 2000 areas of Olsztyn district in the opinion of farmers.....	124
Anna Bisaga: Endogenisation of the development as a countermeasure of preventing critical situations on the basis of agricultural research in Opole region	139

Piotr Bórawski: Economic conditions of agrotourism farm development based on own research.....	149
Andrzej Graczyk: Macroeconomic aspects of renewable energy development in Poland.....	167
Alicja Małgorzata Graczyk: Choice of renewable energy technology adapted to development conditions of Lower Silesia.....	185
Tadeusz Pindór, Leszek Preisner: The use of selected renewable energy sources in the context of sustainable development criteria.....	196
Urszula E. Gołębiowska: The production of oilseed rape for energy purposes as a way to diversify the farm market offer.....	213
Zdzisław Szalbierz, Edyta Ropuszyńska-Surma: Security of energy supply in Lower Silesia and regulatory procedures.....	233
Bazyli Poskrobko: Energy management system in a municipality as an instrument of mitigating ecological crisis.....	253
Edyta Sidorczuk-Pietraszko, Magdalena Ligus Tomasz Poskrobko: Social benefits and costs of modernization of energy systems at the local level..	270
Bożydar Ziółkowski: Renewable energy industry in diminishing development crisis – assumptions for the model of ecoinnovative economy.....	286
Magdalena Protas: Sustainable energy investments as support for local development.....	299
Tomasz Żołyniak: The process of transformation made by communities' councils in a field of renewable energy and improving energy efficiency (in example of communities: Prusice and Dzierżoniów).....	307
Olga Anna Orynych: Production of biodiesel fuel for internal use in agricultural farm as a chance for survival during economic crisis.....	325

Barbara Kryk

Uniwersytet Szczeciński

WPŁYW KRYZYSU EKONOMICZNEGO NA KONIUNKTURĘ W ROLNICTWIE POLSKIM

Streszczenie: Kryzys finansowy, zapoczątkowany w 2007 r. w Stanach Zjednoczonych załamaniem na rynku nieruchomości, przekształcił się w kryzys ekonomiczny, który objął cały świat, w tym Unię Europejską i Polskę. Ponieważ Polska ma stosunkowo słabe powiązania z amerykańskim rynkiem nieruchomości i finansowym, to wyszła w miarę obronną ręką z ogólnoswiatowego kryzysu ekonomicznego. Nie oznacza to bynajmniej nazbyt optymistycznej sytuacji polskiej gospodarki. Kryzys ten bowiem wpłynął niekorzystnie na wszystkie sektory gospodarki, w tym na rolnictwo. Z tego względu celem niniejszego opracowania jest zaprezentowanie zmian w koniunkturze w rolnictwie polskim wywołanych kryzysem ekonomicznym.

Słowa kluczowe: kryzys ekonomiczny, polskie rolnictwo.

1. Wstęp

Kryzys finansowy w Stanach Zjednoczonych, zapoczątkowany w 2007 r. załamaniem na rynku nieruchomości, szybko objął całą gospodarkę amerykańską i błyskawicznie przeniósł się na gospodarki państw na całym świecie. Trwający do chwili obecnej kryzys ekonomiczny – rozumiany jako „nagłe, znaczne załamanie dotychczasowych trendów w rozwoju gospodarek, rynków finansowych” [Grzelak 2010, s. 244], których konsekwencją są m.in. szoki popytowo-podażowe – swoim zakresem i głębokością znacznie przekracza cyklicznie powtarzające się recesje gospodarcze. Jednocześnie jego specyfika jest nieco odmienna od dotychczasowych kryzysów. Kryzys ten wykazał z jednej strony potęgę sektora bankowego lub, szerzej, rynku finansowego, z drugiej zaś słabość nadzoru bankowego i korporacyjnego, co doprowadziło m.in. do występowania tzw. toksycznych aktywów, utraty zaufania do instytucji finansowych i ich upadłości, upadku wiary w „niewidzialną rękę rynku”. Okazało się, że rynek finansowy ma ogromny wpływ na gospodarkę realną i nie można go pozostawić samemu sobie, bez kontroli i pomocy. Zdezaktualizowały się poglądy ekonomiczne szkoły neoliberalnej i chicagowskiej, a do łask zaczęły powracać opinie keynesistów.

Efektom największej światowej recesji od 1930 r., która wpłynęła na wydatki publiczne, są poważne trudności z finansami publicznymi w większości krajów Unii Europejskiej. Potwierdzeniem tego jest fakt, że z 27 państw członkowskich 20 zostało objętych procedurą nadmiernego deficytu budżetowego (przekraczającego próg 3% PKB), np. deficyt budżetowy w Polsce w 2009 r. wyniósł 7,1% PKB [Jurgowska, Owsiak 2010, s. 329].

W Polsce w 2008 r. podkreślano, że zaburzenia na światowych rynkach przejawiały się głównie w spadkach na rynku akcji, co było po prostu reakcją na załamanie się ogólnoświatowej koniunktury gospodarczej. Wskazywano brak bezpośrednich powiązań pomiędzy kryzysem na rynku nieruchomości w USA a ekspozycją na ryzyko polskich instytucji finansowych i przedsiębiorstw. Przewidywano, że jeżeli zaburzenia na światowych rynkach finansowych utrzymywałyby się w długim okresie, to bez wątpienia odbiłyby się to bardziej niekorzystnie na gospodarce polskiej, niż to ma miejsce w rzeczywistości. Odływ kapitału z rynków „wschodzących”, deprecjacja złotego, wyższe koszty pozyskania kapitału przez polskie przedsiębiorstwa oraz obniżenie globalnego popytu doprowadziłyby do obniżenia tempa wzrostu gospodarczego, przyczyniając się do wzrostu kosztów pozyskania funduszy, ograniczenia akcji kredytowej, pogorszenia sytuacji finansowej kredytobiorców i jakości portfela kredytowego [*Synteza raportu o sytuacji sektora bankowego...* 2008, s. 10]. Teraz wiemy, że wszystkie te zjawiska wystąpiły, ale ich skala była znacznie mniejsza od spodziewanej. Dzięki temu można powiedzieć, że Polska wyszła w miarę obronną ręką z ogólnoświatowego kryzysu ekonomicznego. Nie oznacza to bynajmniej nazbyt optymistycznej sytuacji polskiej gospodarki. Kryzys ten bowiem wpłynął niekorzystnie na wszystkie sektory gospodarki, w tym na rolnictwo. Z tego względu celem niniejszego opracowania jest prezentacja zmian w koniunkturze w rolnictwie polskim wywołanych kryzysem ekonomicznym. Zrealizowane to zostało z uwzględnieniem specyfiki obecnego kryzysu gospodarczego na świecie i realnych konsekwencji dla gospodarki polskiej, ze szczególnym uwzględnieniem rolnictwa.

2. Specyfika obecnego kryzysu gospodarczego na świecie

W celu przedstawienia specyfiki, a raczej istoty obecnego kryzysu gospodarczego należy wziąć pod uwagę elementy, które dotychczas nie były eksponowane w objaśnianiu kryzysów, takie jak: procesy globalizacji, instrumenty pochodne, nadzór nad rynkiem kapitałowym. Przyczyną kryzysu był dynamiczny rozwój produktów i technik sekuratywizowanych na rynku finansowym w USA, powiązany ze spekulacjami na rynku nieruchomości. Pod koniec lat 90. XX wieku banki amerykańskie zaczęły upływniać długi hipoteczne i mało płynne aktywa w postaci wysoko oprocentowanych obligacji, zabezpieczonych ryzykownymi kredytami hipotecznymi. Ekspansywna polityka pieniężna, połączona z polityką niskich stóp procentowych, zachęcała banki do udzielania najpierw kredytów typu NINJA (*no income, no job, no*

*assets*¹), a następnie kredytów hipotecznych o podwyższonym ryzyku (*subprime loan*²), co spowodowało wzrost popytu (także spekulacyjnego) na kredyty hipoteczne i na nieruchomości oraz na spekulacje finansowe. Zwiększony popyt na nieruchomości, przy mało elastycznej ich podaży, doprowadził do znacznego zwiększenia cen nieruchomości, co z kolei przyczyniło się do spekulacji finansowych. Banki bowiem, chcąc zapewnić sobie zyski z ogromnej liczby udzielanych „ryzykownych” kredytów, a jednocześnie zabezpieczyć swoje interesy, zaczęły upływniać należności kredytowe i wykorzystywać zjawisko sekurytyzacji kredytów hipotecznych. Następowo więc rozdzielanie zarządzania kredytem od ryzyka związanego z jego spłatą (tzw. handel ryzykiem), zaczęto korzystać z nowych instrumentów finansowych (produktów strukturyzowanych, np. obligacji) i nowych technik transferu ryzyka kredytowego. W konsekwencji zaciągnięty kredyt stanowił podstawę do kreowania instrumentów finansowych o wielokrotnie większej wartości, czyli następował proces lewarowania. Wzrost wolnego kapitału i jego swobodny przepływ doprowadziły do powstania licznych towarzystw ubezpieczeniowych, banków inwestycyjnych czy funduszy hedgingowych, które chętnie lokowały swoje pieniądze w produkty zabezpieczone należnościami z kredytów udzielonych przez banki, przy czym najczęściej zabezpieczeniem tych kredytów była hipoteka danej nieruchomości [Nagaj 2010, s. 479]. Ryzyko niewypłacalności kredytobiorców zostało przeniesione na inwestorów.

Instrumenty strukturyzowane przynosiły wysokie stopy zwrotu z takich inwestycji, co powodowało, że były one dobrze oceniane przez agencje ratingowe. Zachęciło to instytucje finansowe do zwiększenia udziału instrumentów strukturyzowanych w portfelu inwestycyjnym. Wszystko dobrze funkcjonowało, dopóki kredytobiorcy spłacali raty, a ceny nieruchomości rosły. Banki zakładały, że w przypadku niewypłacalności kredytobiorców odbiorą należność, sprzedając dom stanowiący zabezpieczenie kredytu hipotecznego. Jednak pod koniec 2006 r. zaczęły się problemy ze spłatą kredytów, ceny nieruchomości przestały rosnąć, a dodatkowo nastąpił wzrost oprocentowania kredytów. W konsekwencji zwiększyła się liczba niespłacalnych kredytów, co skłoniło banki do zwiększania liczby nieruchomości przejmowanych w ramach postępowania egzekucyjnego [Gastomski 2008]. To z kolei doprowadziło do spadku cen nieruchomości, gdyż udzielone wcześniej kredyty nie miały stosownego zabezpieczenia, a tym bardziej nie miały go oparte na nich papiery wartościowe. Nagle okazało się, że wycena aktywów jest nieadekwatna do ich rzeczywistej wartości, a znaczna część pieniędzy banków jest nie do odzyskania. Zapoczątkowało to kryzys na rynku kredytów hipotecznych, zwany kryzysem *subprime*, który przeniósł się na instytucje finansowe obracające instrumentami struk-

¹ Kredyty dla klientów bez stałych dochodów, bez pracy i bez odpowiedniego majątku do zabezpieczenia hipoteki w razie spadku jej wartości.

² Kredyt bankowy udzielany kredytobiorcom posiadającym „złą historię kredytu” lub niewielką zdolność kredytową. Do tego typu kredytów można zaliczyć kredyty hipoteczne lub specjalne karty kredytowe.

turyzowanymi nie tylko w USA, ale – ze względu na procesy globalizacyjne i liberalizację przepływów kapitałowych – również na rynki finansowe innych państw na całym świecie.

Początkowo sądzono, że są to tylko problemy banków i instytucji finansowych, okazało się jednak, że negatywne efekty tych zjawisk silnie oddziaływały na przemysł, usługi i handel międzynarodowy. Z dnia na dzień coraz więcej banków traciło płynność finansową, przestawały pożyczać sobie pieniądze i niemal całkowicie zaprzestały akcji kredytowej. Automatycznie odbiło się to na sektorze przedsiębiorstw, zwłaszcza małych i średnich, które zostały odcięte od źródeł finansowania inwestycji. W konsekwencji zmniejszył się popyt globalny, w tym popyt na surowce, których ceny zaczęły gwałtownie spadać. Lata 2008-2009 charakteryzowały się ciągłymi doniesieniami o bankructwach lub groźbie upadku dużych podmiotów gospodarczych, co pociągało za sobą bankructwa powiązanych z nimi firm, wzrost bezrobocia, gwałtowny „spadek” PKB, czyli ogólnie załamanie się koniunktury gospodarczej. Dopełnieniem tego było ogłoszenie 15 września 2008 r. upadłości banku Lehman Brothers. Kryzys finansowy przełożył się na kryzys ekonomiczny, a powiązania gospodarki USA z innymi krajami, w tym z państwami UE, wywołały światowy kryzys gospodarczy [*Global economic prospects...* 2010].

Reakcją władz gospodarczych USA i innych państw dotkniętych kryzysem ekonomicznym były programy interwencyjne o różnej skali i charakterze. Na ogół zadaniem działań pomocowych było pobudzenie popytu wewnętrznego, zwiększenie płynności sektora finansowego oraz wsparcie wybranych sektorów gospodarki. Dzięki temu pod koniec 2009 r. zaczęły się pojawiać oznaki „hamowania” kryzysu [Geithner 2010]. Rolę działań interwencyjnych bardzo dobrze oddają słowa Warrena Buffetta, prezesa Bershire Hathaway: „Upadek Lehman Brothers był kluczowym punktem w historii finansowej USA. Gdyby do akcji nie wkroczył wówczas rząd, w Święto Dziękczynienia zamiast indyka u córki jadłbym obiad w McDonalddie” [Cytat dnia 2010].

3. Kryzys ekonomiczny a sytuacja w rolnictwie polskim

Polska, ze względu na brak bezpośrednich związków między rynkiem nieruchomości w USA a polskimi instytucjami finansowymi i przedsiębiorstwami, słabiej odczuła kryzys finansowy i ekonomiczny. Zakres spekulacji i kredytów podwyższonego ryzyka był relatywnie mały, także z uwagi na działanie KNF. W przypadku Polski kryzys finansowy i gospodarczy przejawiał się m.in. „spadkiem” cen akcji, spowolnieniem tempa wzrostu PKB, trudnościami w przyjęciu założeń makroekonomicznych do prognozy budżetu państwa, a także do prognozy budżetów jednostek samorządu terytorialnego. Te ostatnie były przyczyną sporów politycznych wokół zakresu fiskalizmu, utrzymywania w ryzach deficytu budżetowego, ryzyka kursowego w obsłudze długu zagranicznego i absorpcji środków funduszy strukturalnych UE, harmonizacji polityki monetarnej i fiskalnej oraz zakresu spożycia publicznego [Szam-

belńczyk 2009]. Po roku 2009, gdy załamanie gospodarcze w kraju było największe, zaczęły się pojawiać opinie (m.in. G. Kołodki), że używanie słowa „kryzys” w odniesieniu do pogorszenia koniunktury ogólnogospodarczej w Polsce jest nieadekwatne. Zaproponowano pojęcie „spowolnienie” [*Kryzys finansowy w Polsce...* 2010].

Gospodarka Polski na tle innych krajów, od momentu rozpoczęcia kryzysu w 2007 r. do chwili obecnej, wyróżniała się pozytywnie, zwłaszcza w zakresie kształtowania się realnego PKB, który był dodatni pomimo zmniejszenia jego poziomu. Ograniczeniu uległa akcja kredytowa banków, zwiększyły się koszty kredytów (przeważnie w wyniku wzrostu marży oraz innych dodatkowych opłat) oraz bezrobocie. Zaznaczyć jednak należy, że skala tych zjawisk była relatywnie mniejsza niż w innych krajach dotkniętych kryzysem, zwłaszcza europejskich. Pośrednim tego potwierdzeniem mogą być wyniki badań przedstawione w opracowaniu *Diagnoza społeczna. Warunki i jakość życia Polaków*; zgodnie z nimi nie ma śladu skutków kryzysu finansowego w warunkach życia gospodarstw domowych. W tym miejscu można sobie zadać pytanie: czy faktycznie wszystkie sektory gospodarki i wszystkie rodzaje podmiotów rynkowych tak „bezboleśnie” przeszły przez kryzys? Aby to sprawdzić w odniesieniu do rolnictwa polskiego, będącego przedmiotem niniejszego opracowania, przeanalizowano raporty odzwierciedlające sytuację w tym sektorze gospodarki od roku 2007 do 2010, czyli od momentu pojawienia się kryzysu do początku wychodzenia z niego. Raporty te są systematycznie opracowywane przez Instytut Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie.

Istnieje wiele wskaźników pozwalających ocenić kształtowanie się koniunktury w rolnictwie. Jednakże ze względu na ograniczoność niniejszego opracowania posłużono się tylko podstawowymi wskaźnikami. Podstawowe wskaźniki odzwierciedlające koniunkturę w rolnictwie to wyrównane przychody pieniężne i wskaźnik zaufania społecznego, które są podstawą do wyznaczania wskaźnika syntetycznego, tzw. ogólnego wskaźnika koniunktury w rolnictwie. Wartości tych wskaźników w skali kraju przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Wartość wskaźników koniunktury w skali kraju w latach 2007-2010

Rodzaj wskaźnika	2007 r.			2008 r.				2009 r.				2010 r.	
	IV	VII	X	I	IV	VII	X	I	IV	VII	X	I	IV
Miesiąc													
Wyrównane przychody pieniężne	-11	4	6	-6	-12	-9	-19	-34	-28	-13	-17	-24	-17
Wskaźnik zaufania rolników	14	11	15	9	0	-4	-18	-16	-10	-3	-16	-4	-4
Ogólny wskaźnik koniunktury	-2	6	9	-1	-8	-7	-19	-28	-22	-10	-17	-17	-13

Źródło: [Gorzelał, Zimny 2010, s. 6].

Wskaźnik przychodów pieniężnych wykazuje dużą sezonowość wahań w ciągu roku. Jego wartości wzrastają zwykle w drugiej połowie lata i jesieni, maleją natomiast w okresie zimowym i wczesnowiosennym. Prawidłowość taką wykazały jego wartości w 2007 r., gdy po okresie trzyletniego, dość głębokiego obniżenia przychodów pieniężnych gospodarstw rolnych na skutek kłeskowych zbiorów

zboż i roślin okopowych (susza w 2006 r.) oraz głębokiej nieopłacalności produkcji trzody chlewnej wskaźnik ten osiągnął wartość dodatnią i był tylko o jedną trzecią niższy od ogólnego wskaźnika koniunktury. Niestety, w kolejnych kwartałach lat 2008-2009, gdy zaczęła się pogarszać koniunktura ogólnogospodarcza, z kwartału na kwartał malała wartość ogólnego wskaźnika koniunktury. Wskaźnik przychodów pieniężnych mocno się obniżył – zamiast normalnej sezonowej zwyżki w lipcu i październiku 2008 r. przyjął głęboko ujemne wartości, przy czym przez pierwsze trzy kwartały 2008 r. jego wartość była dużo niższa od ogólnego wskaźnika koniunktury, czyli załamanie w rolnictwie było bardziej dotkliwe niż w całej gospodarce. Dopiero w październiku wartości obu wskaźników się zrównały. W pierwszych dwóch kwartałach 2009 r. wskaźnik przychodów pieniężnych jeszcze bardziej się obniżył, osiągając najniższe wartości w ciągu czterech lat. Towarzyszyło temu ogólne pogorszenie koniunktury gospodarczej, na co wskazuje ogólny wskaźnik koniunktury. Od lipca 2009 do kwietnia 2010 r. wskaźnik przychodów pieniężnych nadal był ujemny, ale jego wartość relatywnie się poprawiła. Przeważnie wskaźnik ten był wyższy (gorszy) od ogólnego wskaźnika koniunktury, czyli gospodarstwa rolne bardziej odczuły zmniejszenie przychodów pieniężnych, spowodowane m.in. spadkiem cen i zmniejszeniem globalnego popytu, niż wynikało to z rzeczywistego pogorszenia się sytuacji w rolnictwie.

Pewnym uzupełnieniem analizy koniunktury w rolnictwie w skali kraju, opartym na wskaźniku przychodów pieniężnych, jest analiza w ujęciu makroregionów (zob. tab. 2).

Tabela 2. Wskaźniki koniunktury w makroregionach

Makroregiony	Wskaźniki					
	przychody pieniężne		zaufania		ogólny koniunktury	
	X 2007	IV 2010	X 2004	IV 2010	X 2004	IV 2010
Północny	+9	-17	+22	+2	+13	-11
Zachodni	+18	-15	+37	-1	+24	-10
Środkowo-zachodni	-6	-22	+2	-9	-3	-18
Środkowo-wschodni	+12	-15	+9	-6	+11	-12
Południowy	-3	-16	+7	-3	+1	-11
Ogółem	+6	-17	+15	-4	+9	-13

Źródło: opracowano własne na podstawie: [Gorzelał, Zimny 2007; Gorzelał, Zimny 2010].

W ujęciu regionalnym zwraca uwagę fakt, że niezależnie od okresu najniższy wskaźnik przychodów pieniężnych miał region środkowo-zachodni (Wielkopolska), w którym jest nasilony chów trzody chlewnej. W regionie tym nawet w 2007 r. wskaźnik był znacznie gorszy niż w innych. Było to związane z bardzo niską opłacalnością hodowli trzody chlewnej, co rolnicy jeszcze odczuwają. Pozostałe regiony, oprócz południowego, wykazywały się dodatnim wskaźnikiem przychodów pieniężnych, trochę niższym od wskaźnika ogólnego. Ogólnie w 2007 r. analizowany

wskaźnik w makroregionach był dość zróżnicowany, natomiast w 2009 r. jego poziom był znacznie mniej zróżnicowany.

Kolejnym wskaźnikiem odzwierciedlającym koniunkturę w rolnictwie jest zaufanie rolników. Wskaźnik ten zależy nie tylko od warunków produkcyjno-ekonomicznych, ale również od nastrojów ekonomicznych i politycznych (m.in. od zaufania do władzy, oczekiwań co do popytu czy wzrostu cen skupu) panujących wśród rolników. Z tego powodu nie odzwierciedla on regularnych zmian sezonowych, tak jak wskaźnik przychodów pieniężnych, co można zauważyć, analizując wartość wskaźnika zaufania w 2007 r., a nawet jeszcze w styczniu 2008 r., gdy osiągnął on rekordowe wartości, dużo wyższe od ogólnego wskaźnika koniunktury. Spadek zaufania wykazało już badanie kwietniowe w 2008 r., a kolejne miesiące przynosiły tylko pogarszanie się nastrojów rolników. Cały rok 2009 odzwierciedlał utratę nadziei na szybką poprawę sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych. Dopiero wartość wskaźnika z badania styczniowego w 2010 r. (mimo że ujemny, był on o 12 punktów lepszy od wskaźnika ze stycznia 2009 r.) zapowiedziała powrót optymizmu wśród rolników. Wskaźnik ten był też kilkakrotnie większy od ogólnego wskaźnika koniunktury. W skali makroregionów w 2010 r. największy optymizm (+2) wykazywali rolnicy w makroregionie północnym, a najmniejszy (-9) w środkowo-wschodnim. Dowodzi to, iż tamtejsi rolnicy coraz słabiej wierzą w szybką poprawę opłacalności chowu trzody chlewnej i sytuacji ekonomicznej gospodarstw nastawionych na ten kierunek produkcji rolnej. W pozostałych regionach wskaźnik zaufania był ujemny, ale na ogół lepszy niż w 2008 r.

Obydwa omówione wskaźniki, tj. wskaźnik przychodów pieniężnych i wskaźnik zaufania rolników, mają wpływ na ogólny wskaźnik koniunktury, będący ich średnią ważoną³. Wskaźnik syntetyczny stanowi bazę odniesienia dla obu wskaźników i umożliwia wykreślenie linii ilustrujących tendencje w rolnictwie. Ogólnie w badanym okresie można zauważyć, że pogorszenie się koniunktury w polskim rolnictwie następowało niejako z pewnym opóźnieniem w stosunku do tego, co się działo w gospodarce światowej i polskiej. Niestety, również z pewnym opóźnieniem polskie rolnictwo reaguje na poprawę koniunktury ogólnoeconomicznej. Wartość wskaźników koniunktury za pierwsze dwa kwartały 2010 r. napawała pewnym optymizmem do momentu klęsk żywiołowych, które miały miejsce w Polsce na wiosnę (po długiej zimie powodzie, później gradobicia i susza). Zdarzenia te w istotny sposób wpłynęły na plony w rolnictwie, poziom cen, przychodów i optymizmu rolników. Z tego powodu trudno jest w chwili obecnej przesądzać, czy w roku 2011 polepszy się koniunktura w polskim rolnictwie.

³ W konstrukcji wskaźnika ogólnego większą wagę ma wskaźnik przychodów pieniężnych (2/3) niż wskaźnik zaufania (1/3).

4. Zakończenie

W świetle powyższych rozważań można stwierdzić, że paradoksalnie (pomimo kryzysu ekonomicznego) sytuacja gospodarcza Polski na tle innych krajów jest względnie korzystna. Załamanie gospodarcze, w tym również pogorszenie koniunktury w rolnictwie, część ekonomistów przestała nawet nazywać kryzysem, uznając, że jest to normalna sytuacja w gospodarce rynkowej. Abstrahując jednak od sporów wokół nazewnictwa zachodzącego zjawiska gospodarczego, można powiedzieć, że kryzys ekonomiczny odcisnął na polskim rolnictwie swoje piętno. Pogorszenie koniunktury w rolnictwie było głębsze niż w innych sektorach gospodarki, a wychodzenie z kryzysu może trwać znacznie dłużej ze względu na uwarunkowania związane z produkcją rolną. Elementem, który może zdynamizować polskie rolnictwo, jest coroczny wzrost poziomu płatności bezpośrednich dla rolników, stosownie do uzyskiwanych przez rolników w krajach unijnej „piętnastki”, oraz zwiększenie wykorzystania funduszy unijnych na rolnictwo (m.in. z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 dotychczas nie wykorzystano 14 mld zł) poprzez wzrost liczby i poprawę elastyczności instrumentów finansowych dostępnych rolnikom intensyfikującym produkcję rolną i działalność na obszarach wiejskich.

Literatura

- Cytat dnia, „Rzeczpospolita” 18.11.2010, nr 269 (8780), Dodatek B.
- Gastomski E., *Choroba zakaźna?*, „Gazeta Bankowa” 2008, nr 38.
- Geithner T., *Written testimony before the US Senat Budget Committee*, February 2010, strona internetowa US Department of the Treasury, <http://www.treas.gov/press/releases/tg534.htm>, dostęp: 20.09.2010.
- Global economic prospects 2010. Crisis, finance, and growth*, The World Bank, <http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSCContentServer/WDSP/IB2010/02/19/000333037-20100219002746/Rendered/PDF/530980PUBOglob1010Official0Use0only1.pdf>, dostęp: 20.09.2010.
- Gorzelał E., Zimny Z., *Koniunktura w rolnictwie. Gospodarstwa indywidualne (październik 2007)*, „Prace i Materiały Instytutu Rozwoju Gospodarczego SGH”, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2007.
- Gorzelał E., Zimny Z., *Koniunktura w rolnictwie II kwartał 2010*, Badanie okresowe nr 87, Instytut Rozwoju Gospodarczego SGH, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2010.
- Grzelak A., *Wybrane zagadnienia obecnego kryzysu ekonomicznego*, [w:] J. Sokołowski, M. Sosnowski, A. Żabiński (red.), *Ekonomia*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr 113, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2010.
- Jurgowska A., Owsiak K., *Wpływ kryzysu finansowego na sytuację ekonomiczną gospodarstw domowych w Polsce*, [w:] J. Sokołowski, M. Sosnowski, A. Żabiński (red.), *Ekonomia*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” nr 113, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2010.
- Kryzys finansowy w Polsce nie był dotkliwy*, <http://www.finance.gospodarka.pl/47412>, Kryzys finansowy-w-Polsce-nie-był-dotkliwy, 1,48,1.html, dostęp: 12.04.2010.

Nagaj R., *Skutki polityki gospodarczej prowadzonej w ramach polityki antykryzysowej w Europie i USA*, [w:] J. Sokołowski, M. Sosnowski, A. Żabiński (red.), *Ekonomia*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr 113, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Wrocław 2010.

Synteza raportu o sytuacji sektora bankowego w okresie styczeń-wrzesień 2007 r., Komisja Nadzoru Finansowego, Warszawa, styczeń 2008.

Szambelańczyk J. (red.), *Globalny kryzys finansowy i jego konsekwencje w opiniach ekonomistów polskich*, Związek Banków Polskich, Warszawa 2009.

IMPACT OF ECONOMIC CRISIS ON THE ECONOMIC SITUATION IN POLISH AGRICULTURE

Summary: The financial crisis that started in 2007 in the US housing market crisis, turned into an economic crisis, which took over the whole world, including the EU and Poland. Since Poland has a relatively weak ties to the US real estate and finance, as it came out unscathed from the global economic crisis. This does not mean “pink” situation of Polish economy. The crisis has negatively affected all the economic sectors, including agriculture. Therefore, the aim of this paper is to present the changes in the economic situation in Polish agriculture caused by the economic crisis.

Keywords: economic crisis, Polish agriculture.